

MAÂRİF SALNAMELERİNE GÖRE ADIYAMAN'DA EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1898-1903)*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZTÜRK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, iozturk@ohu.edu.tr

Özet

Yıllık manasına gelen salnameler devlet ve özel kurumlar tarafından yıllık değişiklikleri tespit amacıyla yayımlanmışlardır. Osmanlı Devletinde resmi salnameler devlet, bakanlık ve vilayet salnameleri olarak yayımlanmışlardır. Yayımlanan bakanlık salnameleri arasında maarif salnameleri de bulunmaktadır. Bu salnamelerde 19. Yüzyıl Osmanlı eğitim kurumları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler mahalli tarih çalışmaları açısından oldukça önemlidir.

Maârif Salnameleri 1316-1321 (1898-1903) yılları arasında düzenlenmiş olup 1320/1902 yılına ait herhangi bir salnameye ulaşamamıştır. Bu salnamelerde Osmanlı Devleti'nin genel eğitim durumu ile vilayetlerdeki eğitim-öğretim kurumları hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Bu bildiriye bugün Adıyaman ve kazalarının eğitim-öğretim durumu maarif salnameleri esas alınarak ortaya konulacaktır. Salnamelerin düzenlendiği tarihte Adıyaman'ın Mamuretilaziz (Elazığ) vilayeti, Malatya Livasına bağlı kaza merkezi olduğu görülmektedir. Günümüzde Adıyaman'a bağlı kazalarında Elazığ vilayeti ve Malatya sancağına bağlı kaza merkezleri durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Adıyaman vilayetini ihtiva eden idari birimlere ait eğitim durumları maarif salnamelerine göre tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman, Hısn-ı Mansur, Kahta, Besni, Eğitim, Maârif Salnamesi.

Giriş

Osmanlı Devletinde resmi ve özel kurumlar tarafından aynı yıl içerisinde meydana gelen değişiklikleri kaydetmek için salnameler düzenlemişlerdir. Salnameler yıllık anlamına gelmektedir (Pakalın 1983: 105; Aydın 2009: 51; Güher 2014: 458-459). Resmi salnameler ise devlet, nezaret ve vilayet salnameleri şeklinde düzenlenmiştir (Aydın 2009: 52). Devlet salnameleri 1847-1918 yılları arasında yayımlanmıştır (Duman 2000: 69-79). Ayrıca 1868-1922 yılları arasında vilayet salnameleri de yayımlanmış olup bu salnamelerde vilayetlerin eğitim-öğretim kurumları hakkında önemli bilgiler vermektedir (Karsandık 2011: 152). Adıyaman'ın Osmanlı Devleti'nin son döneminde Elazığ Vilayeti, Malatya Sancağına bağlı kaza merkezi durumunda olduğu görülmektedir. Elazığ (Mamuretilaziz) Vilayeti salnamelerinde Adıyaman ve çevresine ait önemli bilgiler yer almaktadır. Mamuretilaziz Vilayet Salnamesi ilk olarak 1298/1881 yılında çıkarılmıştır. Daha sonrasında ise 1301/1884,

* Bu çalışma 4-6 Mayıs 2018 tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlenen II. Uluslararası Piri Reis Dil-Tarih-Coğrafya Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

1303/1885, 1305/1888, 1307/1890, 1308/1891, 1310/1892, 1312/1894 ve 1325/1907 yıllarında da salnameler yayımlanmıştır (Duman 2000: 118-119).

Çalışma konumuzun temel kaynağı durumunda olan Maârif Salnameleri ise 1316-1321/1898-1903 yılları arasında yayımlanmıştır. 1321/1903 yılında düzenlenen Maârif Salnamesinde altıncı sene olarak düzenlendiği belirtilmiştir. Ancak 1320/1902 yılında düzenlenen bir Maârif Salnamesi var ise de günümüze gelmemiştir. Bu sebepten çalışmamızda 1316/1898, 1317/1899, 1318/1900, 1319/1901 ve 1321/1903 yıllarında düzenlenen 5 maarif salnamesi (Duman 2000: 145; Karsandık 2011: 152) kullanılmıştır.

1. Okullar

19. Yüzyılın Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kaza merkezinde 1871 yılından itibaren bir Rüştîye mektebinin bulunduğu belirtilmektedir. Vilayet salnamelerinin esas alan bir çalışmada ibtidai ve geleneksel eğitim kurumlarının mevcut olduğu bilinmekle beraber bunlar hakkında bilgi verilmediği belirtilmektedir. Sadece 1908 yılı kayıtlarında ibtidai mektepler hakkında bilgi verildiği ifade edilmiştir (Öztürk, 2008: 142).

Çalıştığımız dönemimize ait (1898-1903) en yakın tarihli Mamuretilaziz Vilayet Salnamesinin 1312/1894 tarihli düzenlenen kayıtlarında okullar ile ilgili bilgiler daha teferruatlı olduğu halde Maarif Salnamesinde bu bilgiler oldukça sınırlıdır.

1894 tarihli Mamuretilaziz Vilayet Salnamesi'nde Besni Kazası'nda Rüştîye Mektebi, Ömer Paşa İbtidai Mektebi, İdris Mahallesi Mektebi, Çavuşbaşı Mektebi, Camii Kebir Mektebi, Sürgü Karyesi Mektebi, Safraz Karyesi Mektebi, Şambayad Karyesi İbtidai Mektebi, Süvari, Pervari ve Belviran Karyesi Mektepleri ile Ermeni ve Katolik kiliselerine ait okullar bulunmaktadır (Öztürk, 2006 234). Kahta Kazasında İbtidai Mektebi ve Torakis Nahiyesi Mektebi; Hısn-ı Mansur Kazasında ise Rüştîye Mektebi, Eslemez Bey Medresesi Mektebi, Hoca Ali Medresesi ile Ermeni, Protestan, Katolik ve Süryani kiliselerine ait mektepler ve öğrenci sayıları hakkında bilgi verilmektedir (Öztürk, 2006 234). Ancak maarif Salnamelerinde gayrimüslimlere ait okullar hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

1.1. İbtidâi Mektepleri

II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nde maarif sisteminin temelini ilköğretimin teşkil ettiği bu bakımdan reforma ilkokullardan başlanması görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun için bu dönemde ilköğretime büyük önem vermişler; çok sayıda ibtidai okulları açılmıştır (Kodaman, 1999: 89). Bunun bir sonucu olarak Mamuretilaziz vilayeti

bünyesinde 77 erkek, 3 kız ibtidai okulu açılmıştır (Kodaman, 1999: 90). Mamuretilaziz vilayetinde açılan toplam 80 ibtidai okulunun 16 tanesi Hısnımansur, Besni ve Kahta'da açılmış olup bu sayı önemli bir orana tekabül etmektedir.

Maârif Salnamelerinde bugün Adıyaman (Hısn-ı Mansur) Vilayeti sınırlarını ihtiva eden idari birimlere ait İbtidai mekteplerinin ekseriyetle 1313/1895 yılında açıldığı kaydedilmiştir. Maarif Salnamelerinde Mamuretilaziz (Elazığ) Vilayeti, Malatya Livasına bağlı olarak Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Behisni (Besni) ve Kahta kazalarında yer alan nahiyelerdeki ibtidai mekteplerine ait bilgiler bulunmaktadır. Buna göre:

Liva	Kaza	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Mevki	Tarihi Küşadı	Mikdar-ı Masrafı
Malatya	Behisni	İbtidai	Tut Nahiyesinde	1313/1895	1100
Malatya	Behisni	İbtidai	Şambayadı Nahiyesinde	1313/1895	850
Malatya	Behisni	İbtidai	Belviran Nahiyesinde	1313/1895	600
Malatya	Behisni	İbtidai	Pervari Nahiyesinde ¹	1313/1895	700
Malatya	Behisni	İbtidai	Süvari/Surke Nahiyesinde	1313/1895	1200
Malatya	Behisni	İbtidai	Hevidi Nahiyesinde	1313/1895	500
Malatya	Behisni	İbtidai	Kison Nahiyesinde ²	1313/1895	400
Malatya	Behisni	İbtidai	Kızılın Nahiyesinde	1313/1895	850
Malatya	Behisni	İbtidai	Kuyucak Nahiyesinde	1313/1895	650
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Kocalı/Koçaklı Nahiyesinde	1313/1895	900
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Susar/Hamsad Nahiyesinde ³	1313/1895	1300
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Çalgan Nahiyesinde	1313/1895	750
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Karıncak Nahiyesinde ⁴	1313/1895	600
Malatya	Kahta	İbtidai	Aluta Nahiyesi	1313/1895	800
Malatya	Kahta	İbtidai	Sincik Nahiyesi ⁵	1313/1895	1000
Malatya	Kahta	İbtidai	Tukarı/Tukaris Nahiyesi	1313/1895	750

Tablo 1: İbtidai Mektepleri (Maârif Salnamesi 1316, 1179; 1317: 1381; 1318: 1553; . 1319: 884-885; 1321: 659)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Besni kazasına bağlı 9 nahiyede İbtidai mektebi, Hısn-ı Mansur'da 4 ve Kahta'da 3 İbtidai mektebinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹ Pervari Nahiyesindeki mektebin adı 1318-1319 senesi Maarif Salnamesinde ismi bulunmamaktadır. Bunun sebebi idari taksimatta yapılan bir değişiklikle alakalıdır (Maârif Salnamesi 1318, 1353; 1319: 884). 1321 yılı maarif salnamesinde ise yine ismi zikredilmektedir (1321: 659).

² 1321 yılı maarif salnamesinde ismine tesadüf edilmemektedir.

³ 1321 yılı maarif Salnamesinde ismi Samsad olarak kaydedilmiştir (1321: 659).

⁴ 1321 yılı salnamesinde ismi Kaprıncık olarak kaydedilmiştir. (1321: 659)

⁵ 1321 yılı salnamesinde ismi Sinmek olarak kaydedilmiştir. (1321: 659)

1.2 Rüştiye Mektepleri

Maarif salnamelerine göre Malatya Livasına bağlı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Behisni (Besni) kazalarında birer rüştiye mektebi yer almaktadır. Bugün Adıyaman Vilayeti idari sahası içinde yer alan diğer yerleşim birimlerine ait başka bir rüştiye mektebi bulunmamaktadır.

1.2.1. Hısn-ı Mansur Rüştiye Mektebi

Hısn-ı Mansur Mektebi'nin 1898-1903 yıllarındaki muallimlere ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 1898 ve 1899 yıllarında Rik'a mualliminin ismi Cemal olarak verilirken 1900 yılı maarif salnamesinde Hatt Muallimi Ahmed Cemal olarak kaydedilmiştir. Kuvvetle muhtemel bunlar aynı kişi olup 1900 yılında Ahmed Cemal olarak ismi yazılmıştır (Maârif Salnamesi, 1318: 1543).

Tablo 2: Hısn-ı Mansur Rüştiye Mektebi Muallimleri (1898-1903) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1370; 1318: 1543; 1319: 876; 1321: 652)

Memuriyet	İsmi
Muallim-i Sani	Mustafa Efendi
Rik'a/Hatt Muallimi	(Ahmet) Cemal Efendi

Tablo 3: Hısn-ı Mansur Rüştiye Mektebi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1370; 1318: 1543; 1319: 876; 1321: 652).

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	59	1
1899	49	1
1900	52	1
1901	44	1
1903	57	1

1.2.2. Behisni/Besni Rüştiye Mektebi

1898 ve 1899 yıllarında Hatt Muallimi olarak Mehmed Efendi ismi verilirken 1900 yılı Maarif salnamelerinde Hüsn-ü Hatt Muallimi Mehmed Fuad olarak ismi yer almaktadır (Maârif Salnamesi 1318: 1543).

Tablo 4: Behisni/Besni Rüştiye Mektebi Muallimleri (1898-1900) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1371; 1318: 1543; 1319: 877; 1321: 652)

Memuriyet	İsmi
Muallim-i Evvel	Yunus Efendi
(Hüsnü) Hatt Muallimi	Mehmed (Fuad) Efendi

Tablo 5: Behisni/Besni Rüştiye Mektebi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1900) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1371; 1318: 1543; 1319: 877; 1321: 652).

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	28	1
1899	67	1
1900	67	1
1901	37	1
1903	32	1

2. Medreseler

Maârif Salnamelerinde Hısn-ı Mansur’da sadece Eslemez Bey medresesine ait bilgi yer almaktadır. Buna göre;den bahsedilmektedir.

Tablo 8: Adıyaman Merkezde yer alan medreseler (1899-1903) (Maârif Salnamesi 1317: 1374-1375; 1318: 1546-1547; 1319: 878-879; 1321: 655)

Medresenin ismi	Mahali	Müdürrisi	Talebe	Medresenin Banisi
eslemez bey	Hısn-ı Mansur	Hasan Efendi	12 (1899)	Eslemez Bey
eslemez bey	Hısn-ı Mansur	Hasan Efendi	15 (1900)	Eslemez Bey
eslemez bey	Hısn-ı Mansur	Hasan Efendi	15 (1901)	Eslemez Bey
eslemez bey	Kasabada	Hasan Efendi	23 (1903)	Eslemez Bey

Sonuç

Maarif Salnamelerine göre 1898-1903 yılları arasında Adıyaman ve çevresinin eğitim durumu tespit edilmiştir. Adıyaman (Hısn-ı Mansur) ve Besni (Behisni)’de birer rüştiye mektebi, öğretmenleri ve öğrenci sayıları tespit edilmiştir. Ayrıca Adıyaman, Besni ve Kahta ile bunlara bağlı nahiyelerde yer alan ibtidai mekteplerinin isimleri bu çalışmada ortaya konulmuştur. Adıyaman ve çevresinde gayrimüslimlere ait mektepler var ise de bunlara ait bilgilere maarif salnamelerinde rastlanmamıştır. Sadece Adıyaman merkezde yer alan Eslemez Bey Medresesi hakkında bilgi olup diğer medreselere ait herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

Kaynakça

I. Salnameler

a. Maârif Salnameleri

1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

b. Vilayet Salnameleri

Mamuretilaziz

1286, 1317, 1322

IV. Kitap ve Makaleler

AYDIN, Bilgin, (2009), “Salname”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s. 51-54.

DUMAN, Hasan, (2000), *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu kataloğu*, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

GÜHER, Ebru, (2014) “Maârif Salnameleri’ne Göre Cebel-i Bereket Sancağı’nda Eğitim-Öğretim (H. 1316-1321/M. 1898-1903)”, *Turkish Studies*, 9/4, s. 457-466.

KARSANDIK, Özlem, (2011) *Maârif Salnamelerine Göre Adana Sancağı’nda Eğitim-Öğretim (H. 1316-1321/M.1898-1903)* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 50, Ankara, s. 151-169.

KODAMAN, Bayram, (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistem,*, TTK, Ankara.

PAKALIN, Mehmed Zeki, (1983), “Salname”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: 3, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Said (2006), *Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman*.

ÖZTÜRK, Said (2008), “Osmanlı Döneminde Adıyaman’ın Sosyal ve Ekonomik özellikleri”, *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (08-10 Eylül 2006)*, İstanbul, s. 117-147.

